

Aita Santiago Onaindia, 1909-1996

Julen URKIZA

Sarrera gisa: egoera sozio-politiko eta kulturala

50eko hamarkadako euskal literatura hobeto ulertzen da aurreko 50 urteak kontuan hartuta, batez ere 50eko hamarkadako euskal literaturaren suspertzaila batzuk gerra aurrean ere euskal idazle zirela ikusten dugulako.

XX. mendean euskal letrei dagokienez aldi berezi batzuk ezagutu ditugu: 1. Susperaldia (1900-1930): Eleberri arloan (Domingo Agirre, Jose Manuel Etxeita, Pierre Lhande, Jean Barbier, etab.), olerki eta bertso arloan, antzerki arloan, narratiba arloan, gramatika arloan eta hiztegitan. 2. Errepublika garaian (1931-1936) bultzada handia hartu zuen euskarak: mugimendu berriak eta sustatzailak agertu ziren, baita literaturazko lan garrantzitsuak ere. 3. Gerratean eta ondorengo urteetan Euskal kultur jardueraren hondamendia etorriko da (1937-1945), hau da, euskararen aurkako debekuak eta jazarpenak. 4. Ondorengo urteetan, beldurrez bada ere, euskararen aldeko abiatatxo bat hasten da (1945-1950). Ahalegin txalogarri honetan bi talde ditugu batez ere alpatzekoak: atzerriara joan zirenen taldea alde batetik eta Euskal Herrian bizitzen jarraitu zutenena bestetik. Atzerrian bizi ziren euskaldunak eta Iparraldekoak aldizkari argitalpenen bidez lotu zitzaizkion batez ere kultur ekintzari. Gerratean aldizkari guztiak desagertu ondoren, 1941etik 1951ra bitartean, Hegoaldean, bi aldizkari bakarrik dira zutik iraungo dutenak eta biak euskara hutsezko aldizkariak: Frantziskotarrek *Anaitasuna* atera zuten Tolosan (1945), eta Karmeldarrek "*Karmel*" Zornotzan, egute-

gi edo urtekari antzera mozorroturik: *Karmen'go Amaren Egutegia* (1951); baina urte batzuk geroago debekatua izan zen¹. Hasierako ahalegin honek fruitu onak emango zituen ondorengo zortzi urteetan, Hegoaldean beste hamar aldizkari berri agertu baitziren euskara hutsean; gehienak, erlijiosoen gidaritzapean; haletariko bost makinaz idatzi eta multikopistaz zabaltzen ziren, hau da, ez zeuden inprimategian aterata, erdi isilpekoak edo erlijioso gazteek era pribatu antzean erabiltzeko zirelako²...

Era berean, hizkuntzak 1945-1950. urteetan izan zuen berpizte epela alpatuko da, eta batez ere 50eko hamarkadan egindako lana; hain zuzen ere, bide horretatik etorri zen 60ko hamarkadako kultur mugimendu atzeraezina.

Azken urte honetan, Aita Santi kartzelan egondakoa zen eta, ez zuen izan Euskal Herrian bizitzeko baimenik, eta haren euskal luma lo egon zen. 1951n Zornotzara bizitzera joan zenean hasi zen berriro euskaraz idazten: eta bera bihurtuko zen 50.eko euskal-literaturaren suspertzaille garrantzitsuenetakoa.

1. A. Santiago Onaindia (1909-1996): Datu bio-bibliografikoak.

A. Santik lan autobiografiko bat utzi zigun: *Oroi-tximparkak* (Larrea, 1988, 472 or.). Hemen eskaini zizkigun bere bizitzako gora-beherak hiru atal nagusitan (Praille, Gudarien kapellau, Idazle).

Santi Amorotoko (Bizkaia) semea dugu. Hamabi urte zituela, Zornotzara, karmeldarrek Larrean zuten ikastetxera, eramán zuten. 1927an Karmeldar eginik, filosofia eta teologiako ikasketak eginda,

(1) Lino Akesolo - Santiago Onaindia - Anjel Lobera, *KARMEL aldizkariaren historia*, Karmel 1994-4, 6-42, lk. 24. or.

(2) *Zeruko Argia* (Iruña, 1954), *Artzai-deia* (Lekaroz, 1955), *Irun da Ondarrabiko Kaputxinoen Irugarren Ordenako orria*, (1955), *Mora?* (Irun, 1955), *Jakin* (Arantzazu, 1956), *Zeutzat* (Mendaxa, 1956), *Ekin* (Loyola, 1956), *Olerti* (Larrea-Zornotza, 1959), *Sirimiri* (Zornotza, 1959), *Umeen deya* (Iruña, 1959), *Laiaketan* (Urretxu, 1959) (lk. Javier Díaz Noci, *Euskerazko aldizkari, egutegi eta almanaken errolda* (1934-1959), Donostia, 1994, 144-165; Julen Urkiza, *Aldizkari eta egunkarietako bertso eta olerkien bibliografia*. Markina-Xemein, 1999, 1740 or.).

1934an apaiz egin zen. 46 bat urtean bizl izan zen Larreako komentuan. Gazterik ekin zion euskal lumari, balna gerra zibilak eta espekteak eta ondorengo urtetako zapalkuntzak isildu zituen haren idazle-sena edo indarra. Balna 1951n berriro hasi zenean, hil arte, 1996 arte, euskal kultura eta letrekin³ guztiz loturik biziko da.

Hor daude 60 bat liburu berak argitaratutakoak: bere-bereak⁴, besteenak⁵, itzulpenak⁶, etab. Nork ez ditu ezagutzen haren liburuak.

(3) Ikus 1989arte egindako lanen zerrenda: Julen Urkiza, *S. Onaindia-ren euskal idazlanen bibliografia*. Amorebieta-Etxano, 1989, 58 or.

(4) *Gure bertsolariak*. Bilbao, 1964, 336 or.; *Larrea eta karmeldarrak*. Bilbao, 1968, 123 or.; *Goiznabar. Olerki bilduma*. Bilbao, 1971, 243 or.; *Euskal literatura*. 5 t. San Sebastián, 1971-1977; *Euskal elertia*. Amorebieta-Larrea, 1978, 230 or.; *Lamiñak orrazi-eskean*. Amorebieta-Larrea, 1978, 215 or.; *Santa Teresa Eliz-Irakasle. II zaneko IV Eunurtegarrenean (1582-1982)*. Bilbao, 1981, 128 or.; *Arana-Goiri'tar Sabin olerkari*. Larrea-Amorebieta, 1982, 168 or.; *Euskaldunak eta osasuna*. Bilbao, 1984, 180 or.; *Mere baserria (Euskal Poema)*. Bilbao, 1985, 259 or.; *Gernika*. Larrea, 1987, 158 or.; *Oroi-txinpartak*, Larrea, 1988, 472 or.; *Bizkaiko Olerkariak*. Larrea, 1990, 399 or.; *Donibane Gurutz, olerkari*. Larrea, 1990, 341 or. (gehienbat itzulpena da); *Juan Gurutzekoa. Bizitzea*. Larrea, 1991, 61 or. etab.

(5) *Milla euskal-olerki eder. Aldiz-urren aukeratuta*. Larrea-Amorebieta, 1954, 1199 or.; Felipe Arrese Beltia, *Olerkiak*. Bilbao, [1956], 688 or.; Bertso berri ta kanta zar, 2 t., [Bilbao, 1960]; Txomin Agirre, *Ondarrak*. Bilbao, 1964, 264 or.; *Jolasketa*. Bilbao, 1965, XIV-585 or.; *Enbelta oleskaria (1878-1942)*. Zarautz, 159 or. (Kuliska sorta, 59); E. Bustintza, *Abarrak*. Bilbao, 1966, 335 or.; *Resurreccion Maria de Azkue, Ipuñak*. Bilbao, 1968, 250 or.; Estepan Urkiaga, *Olerkiak*. San Sebastián, 1974, 186 or.; *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 302 or.; Santiago Onaindia - Gregorio San Juan, *Las cien mejores poesías de amor de la Lengua Vasca*. Bilbao, 1975, 215 or.; Joseba Andoni Agirre-Lekube, *Azkatasunaren yarral*. Zornotza, 1978, 415-V or.; Balendiñe Albizu, *Olerkiak*. Bilbao, 1984, 259 or.; *25 antzerki labor*. Bilbao, 1985, 167 or.; Estepan Urkiaga, *Olerki guztiak*. Bilbao, 1985, 523 or.; Teresio Elorrieta, *Mendatako profeta*. Larrea, 1986, 171 or., etab.

(6) *Santa Teresa, On-Bidea (Camino de perfección)*. Bilbao, 1963, 279 or. (Euskeratzaille: J. Onaindia - L. Akesolo); Rabindranath Tagore, *Iru poema*. Zarautz, 1963, 176 or.; Ixaka Lopez-Mendizabal, *Xabiartxo. Umiei euskeraz Irakurten erakusteko idaztia*. Bilbao, 1965, 142 or. (Bizkaieratzaille: Alta Onaindia); Bergilli, *Idazlanak osorik*. Bilbao, 1966, 383 or. (Euseratzal

ruak, esaterako, haren lehen liburu garrantzitsua *Milla euskal-olerki eder* (1954), edo *Jolasketa* (1965), edo *Euskal-literatura* (bost liburu-ri: 1971-1977), edo *Laminak* (1978), etab.? 550 artikulua baino gehiago idatzi ditu. Argitarazle, dibulgatzaile eta eragile izan dugu Aita Santi, baita aldizkarien sortzaile eta sustatzaile, olerkari eta olerkarien eragile, prosalari eta itzultzaile ere... Idazle oso oparoa izan da.

2. Aita Santiren 50eko hamarkadako ekintza literarioaren garrantzia

Bi erataria agertzen da Aita Santi euskara eta euskarazko literatura indartzen: aldizkarietan egindako lanaren bidez eta liburugintzan egindakoaren bidez.

1. Aldizkarietan

a. *Karmel*.

Gerrak ito zuen *Karmengo Argia* aldizkaria (beste hainbat aldizkari bezala). Eta Aita Santi 1951n Kantabriatik Zornotzako Larreara bidalia izan zenean, euskarazko lanei berriro ekiteko asmoa zuen... eta *Karmengo Amaren Eskapularioaren* 700. urtea zela eta, *Karmengo* aldizkariari bizi berria eman zion, baina oraindik ez aldizkari gisa, liburuxka gisa baizik, "*Karmengo Amaren Egutegia*" izenez. Eta ho-

leak: A. Ibiñagabettia – A. Onaindia. Argitaratzaile: A. Onaindia); Luis Arostegui Gamboa, *Poemas inacabados. Amaitu bako poemak*. Bilbao, 1969, 97 or.; Jesus'en Teresa Deuna, *Egoitzak edo Barne-Gaztelua*. Larrea, 1981, 239 or.; Jon Arkotxa Goikoa – Leslie Mackenzie, *Intxitu ta lezeko. "Antxiñako Jentillen ezpiritua Euskolurrera biurtzen da"*. Bilbao, 1982, 242 or.; Dante Aleghieri, *Jainko-Antzerkia*. Bilbao, 1985, 366 or.; Homero, *Odissea*. Bilbao, 1985, 337 or.; *Agenda-Dietario 1986 Agenda-Dietario*. Bilbao, 1986 (Euskeratzaileak: S. Onaindia – A. Zubikarai); Johann W. Goethe, *Faust (Der Faust)*. Bilbao, 1986, 305 or.; Maria Victoria de Gondra y Oraa, *Mono-grafia de la ledanía o concejo de Axangiz. Aclarando unos originales principios. Lehen texto jatorrak argitze gisa*. Madrid, 1988, 95-79 or.; Santa Teresa, *Bizitzea*. Larrea, 1989, 379 or.; Lisieux-ko Terese, *Arima baten istoria*. Larrea, 1991, 318 or.; Orati, *Odak eta epodoak*. Bilbao, 1992, 315 or.; etab.

rrela jarraitu zuen 6 urtean. 1957. urtean hasi zen aldizkari gisa, *Karmel* izenaz; bi hilabeterik behin (1957-1961) agertzen zen. Eta legezko baimena nahi aldizkariarentzat eta, Alta Santik, kartzelan egona zelako, ez zuen bere izena erabili, Aita Nartzisorena baizik. Hala ere, euskara hutsez zegoelako, Gobernuak 1960ko azaroan debekatu egin zuen *Karmel* aldizkaria. (*Karmel* aldizkariaren ordez, 60. hamarkadan, ia urtero, liburuak ateratzen zituen eta aldizkariaren ordez bidali harpidedunei...).

Karmel aldizkarian (edo *Karmengo Egutegian*) 51tik 59ra Santik ia ehun artikulu labur argitaratu zituen; erabilitako gaiak guztitarlokoak: erreljiozkoak, gizartekoak, euskal literaturazkoak, euskarari buruzkoak, etab.; olerki batzuk ere argitaratu zituen, batez ere *Karmengo Egutegia*-ren lehen zenbakian, 1951n: *Oi Jaunak*, *Leioa*, *Alokal*, *Errukarria*, *Biotz-agurra*.

Aldizkariak berak honelako gaiak erabili ohi zituen: (1. Kristaularkasbidea. 2. Olerki. 3. Ipuinak. 4. Jakingarriak. 5. Zinea, etab.). Idazleen artean, berriz, honako hauek ziren ohiko izenetako batzuk: Santi Onandia, Lino Akesolo, Jon Gurutz Ibargutxi, Mikel Zarate, Orixe, Basarri, Luis Mari *Mujika*, Olagotxi, Lasplur, M. Etxaniz, J. Aldabe, Deunoro, Goiria, Arrugain, Aurraitz, Egieder, Bitaña, Balendin Enbelta, etabar...

Karmel aldizkari hau, beste karmeldar batzuen laguntzaz, nahiko zabaldu zen, batez ere Bizkaian.

Karmengo Egutegia dela eta Jesus Gastañagak "biotz-biotzez zorrionaki" ematen dizkio Santiri⁷. Aldizkariari forma emateko premia ikusirik, A. Santik 1957. urtean aldaketa hori egin zuen, eta *Karmel* izenez aldizkari gisa agertzen hasi zen bi hilabeterik behin (1957-1961).

Itxura denez, harrera ona izan zuen. "Oso gogoko izan" zitzalon A. Urrestarazuri⁸; Gotzon Egañak pozarren diotso A.Santiri: "Zuk ba'zeneki zenbateraño poztu naun. Ederra baño ederragoa iruditu zait. Ez nuan uste ainstesteraño liritxiko zifñatenik, ez bait-da errexa mami gizen eta azkurritsua arkitze, are gutxiago erlijiozko aldizkaria

(7) *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 71. or. (1955-XI-24).

(8) *Ibid.*, 76. or. (1957-XII-9).

jazteko eta betetzeko"⁹. Iokin Zaltegik ere hau esaten dio: "Karmel zuen aldizkariaren azkenengo zenbakia pozarren irakurri dizut"¹⁰. Era horretara agertzen dira beste irakurle eta idazle batzuk ere: Anai Berriotxo¹¹, A. M. Labalen¹², Xabier Gereño¹³, Mikel Arrutza¹⁴, G. Manterola¹⁵, Norbert Tauer¹⁶, etab.

Eta legezko baimena nahi aldizkariarentzat eta, Alta Santik, kartzelan egona zelako, ez zuen bere izena erabili, Alta Martzisorena baizik. Hala ere, euskara hutsez zegoelako, Gobernuak 1960ko azaroan debekatu egin zuen *Karmel* aldizkaria. (*Karmel* aldizkariaren ordeztan, 60. hamarkadan, ia urtero, liburuak ateratzen zituen eta aldizkariaren ordeztan bidali harpidedunel...).

Karmel aldizkarian (edo *Karmengo Egutegian*) 51tik 59ra Santik ia ehun artikulua labur argitaratu zituen; erabilitako gaiak guztitarikoak: erreligiozkoak, gizartekoak, euskal literaturazkoak, euskarari buruzkoak, etab.; olerki batzuk ere argitaratu zituen, batez ere *Karmengo Egutegia*-ren lehen zenbakian, 1951n: *Oi Jaunak*, *Leioa*, *Alokal*, *Errukarria*, *Biotz-agurra*.

Aldizkariak berak honelako gaiak erabili ohi zituen: 1. Kristautikasbidea. 2. Olerkiak. 3. Ipuinak. 4. Jakingarriak. 5. Zinea, etab.

Idazleen artean, berriz, honako hauek ziren ohiko izenetako batzuk: Santi Onandia, Lino Akesolo, Jon Gurutz Ibargutxi, Mikel Zarate, Orixe, Basarri, Luis Mari *Mujika*, Olagoiti (Julian Barandiaran), Imanol Laspiur, N. Etxaniz, Joakin Aldabe, Deunoro Sardui, Goria, Arrugain (Mikel Arruza), Aurraitz (Aurre-Apraiz), Egieder (Paulin Solozabal), Bitaño (Nikolas Alzola), Balendin Enbeita, Abeletxe, Julian de

(9) *Ibd.*, 77. or. (1958-I-22).

(10) *Ibd.*, 78. or. (1958-II-15).

(11) *Ibd.*, 79. or. (1958-IV-14).

(12) *Ibd.*, 94. or. (1958-XI-19).

(13) *Ibd.*, 106. or. (1959-I-20).

(14) *Ibd.*, 108. or. (1959-I-26).

(15) *Ibd.*, 116. or. (1959-V-6).

(16) *Ibd.*, 124. or. (1959-V-30).

Yurre, Domingo Agirre (Aita Luzio), Miren Maortua, J. Mª Echaburu ("Kamiñazpi), K. Zubizarreta, etabarrek... etabar...

Karmel aldizkari hau, beste karmeldar batzuen laguntzaz, nahiko zabaldu zen, batez ere Bizkaian.

a. *Olerti*.

Aita Santik *Karmel*-en zuzendaritzaz gain, beste aldizkari litarario bat ere sortu eta bizirik mantendu zuen urteetan zehar: *Olerti* aldizkaria. *Karmel* aldizkariko olerkien atala indartu nahi zuen eta horrela sortu zuen *Olerti* 1959an. *Olerti*, euskal munduan, Aita Onaindiaren fruiturik onenetarikoak izan zen. Aldizkari honen eragina euskal literaturan handia izan zen: historian zehar, aldizkarien artean, *Olerti* izan dugu osotasunean, kalitatez eta kantitatez gorengoa; olerki arloan, euskal literaturaren gailurrean izan dugu (kontuan hartzekoa da, historian zehar, *Olerti* eta *Karmelen* 365 olerkari inguruk parte hartu zutela: Euskaraz sortutako lanak eta atzerriko olerkari handien itzulpenak).

Aita Santik *Karmel* aldizkarian olerkiak sartzen zituen..., baina olerkien bidez euskara eta literatura indartsuago agertzeko premia ikusi zuen. Eta 1959an batzuekin hitz egin zuen horretaz. Santi ahalegin honetan ari zela, Joan Mari Lekuonak idatzi zion: "Egi-egiaz esaten dizut ordu onean datorrela zure *Olerti* izeneko aldizkari ori. Diozun utsunea neronek ere nabaritutakoa da, askotan egon ba naiz nere lantxoak nun argitaratu! Eta nere eskuetatik Irtendakoak gaur gutxi izanda ere, ezkutuan egon litezkenak alegia, beste euskal idazleen lanak irakurri-gose egon naiz, nun gose ori berdindu ez dakitela. Onetaz gañera, atzen aldi onetan olerki sallean lan gutxi datoz eta txepelagoak. Gaitz onen sustraia sakona izango da noski. Ez noa orain iritzil bat ematera. Baiñan aldizkari onek laguntza ederra eman dezaloke euskal literaturari"¹⁷.

G. Arestik ere erantzun zion Aita Santiri: "Gaur eguerdian topatu dot etxean berorren karteak, eta pozez beterik geratu naz. Orain arte ez dot berorren bearra begi onakaz ikusi; baiña asmo au kontsideratu ezkerro, biotzetikan deadar azkar batek urtetan deust: Biba Aita Onaindial Bai, ondo ikusten dot berorren asmo eta ene laguntasunik

(17) *Ibd.*, 120. or. (1959-V-18).

aundiena eta iraunkorra eskinduten deusatz, amai ona eta zoriontsu batera eramateko. Nere lanak, nere poesiarik sentiduenak, eta baita euskal eta estranjeriko poesiarren ganeko irizpideak, kritikak eta estudioak blalduko deusatzaz”¹⁸.

Alta Santik olerkariak biltzen ziharduen. Horrela, Valverdek aldizkaria agertzeko zela jakin zuenean, pozez erantzun zion Donostiatik: “Olerkarietzako aldizkari bat laister sortuko dala jakiteak poztu egin nau oso. Bejondeizulal, eta Oleriti luzaro bizi dedila! Ortan txoko bat eskeini didazu. Milla esker”¹⁹. Era berean olerkiren bat eskatzen dio Luken Larreategiri ere²⁰ laster argitatuko den aldizkari berriaren lehen alerako .

G. Manterolak bere iritzia ematen dio: “Ondo deritxot *Oleriti* argitaltzeko dozun asmo orri, makulluekaz dabillan gure Euskera gaxoari laguntzeko egiten dan guztia naiko ez da izango-ta”²¹. Egun bat geroago J. San Martinen gutuna jaso zuen: “Nerekin dut il onen 4’an egin zenidana, aurretiko Oleriti’ri buruzkoa ere jaso nuen eta bai pozik irakurri ere, bertan ederki adierazten dan bezala *Egan* ateratzen ez tala eta *Euzko-Gogoa* iritsi ezinik, bear bearrezko dugu orrelako aldizkari kultura-zale bat”; San Martin pres dago Elbarren harpidedun batzuk egiteko ere²². Luis Mari Mujikaren poza ere agerian azaltzen da: “Ba... len esaten nizudana, asko poztu naizela *Oleriti* aldizkariarengatik. Nere ustez Euskalerra’n, olerkaritasuna ta bertsolaritasuna euskeraren eusgarri jatorrak dira. Ta gañera, au oso bide egokia da gure euskera oni barneko apaintasunak agertarazteko, bera lantzeko eta egunen batean ere literatur-izkuntzen maillara iristeko”²³. Eta

(18) *Ibd.*, 113. or. (1959-IV-4). Baina hirugarren alean Aresti haserretu egin zen Santi Onaindiarekin: Arestik poematxo baten itzulpena bidali zion Santiri, eta honek zertxobait ukituta edo aldatuta argitaratu zuen: “Horregailk oso hasarratuta nago zurekin nire izena imini duzulako itzulpen horren azpian”, eta gehiago ez zuen idatzi: ik. *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 149. or. (1959-X-29).

(19) *Ibd.*, 114. or. (1959-V-4).

(20) *Ibd.*, 115. or. (1959-V-5).

(21) *Ibd.*, 116. or. (1959-V-6).

(22) *Ibd.*, 117. or. (1959-V-7).

(23) *Ibd.*, 119. or. (1959-V-18).

zenbait hllabete geroago, aldizkaria bere eskuetara heldu zenean, hau idatzi zion San Martinek: "Gaur jaso ditut zure eskutitza eta lenbiziko *Oleri'*ren zenbakiak emen zabaltzeko, arpidedunen tartean. Ezin zezake Igarri nolako poza eman didan *Oleri'*k, ene begiokin zurrut egiteraño urduritu nau. Bada bertan idaz-lana ugarri, batez ere olerkiz, egarri geranok asetzeko"²⁴.

Ez zen txikiagoa izan Fernando Artolak agertzen zuen poza: "Oleri. Oleri. Oleri! Olerkariok ere zerbait bagerala agertuko dezun aldizkingia, artzazu nere ongi-etorria. Milla esker, nik ere zuri"²⁵. Toribio Etxebarriak Londrestik erantzuten dio A. Santiri: "Oleri diñozun aldizkaria, oso txalogarria aurkitzen dot, eta nere ustez, aukeratu euskal kulturari butza eiteko"²⁶.

Eta agertu zenean egundoko poza izan zen olerkizaleen artean. Adibidez Zeletak honela idatzi zion A. Santiri: "*Oleri* ain polita ta atsegiña, garalz jaso neban, balta gogoz Irakurri be. Euskera maite duanak, begiko izango dualakoan nago. Zorionak, berriz ere"²⁷.

Eta halako lekukotasuna agertuz luze jardun liteke, esaterako, beste hauen izenak ere agertzen dira A.Santiri erantzun zitotenen artean: Gotzon Egaña²⁸, A. Perez²⁹, Isdor Bastarrika³⁰, Iñazio Ola-beaga³¹, Paustin Zerio³², Ion Belztegi³³, Errupin Arregi³⁴, Abeletxe³⁵, Xabier Iratzeder³⁶, etab.³⁷

(24) *Ibd.*, 127. or. (1959-VII-4).

(25) *Ibd.*, 123. or. (1959-V-29).

(26) *Ibd.*, 144. or. (1959-X-2).

(27) *Ibd.*, 132. or. (1959-VIII-8).

(28) *Ibd.*, 133. or. (1959-VIII-28).

(29) *Ibd.*, 134. or. (1959-VIII-28).

(30) *Ibd.*, 136. or. (1959-IX-28).

(31) *Ibd.*, 136. or. (1959-IX-29).

(32) *Ibd.*, 138. or. (1959-X-1).

(33) *Ibd.*, 145. or. (1959-X-16).

(34) *Ibd.*, 146. or. (1959-X-17).

(35) *Ibd.*, 150. or. (1959-XII-29).

Oleri aldizkarian idatzi zuten Euskal Herriko olerkaririk onenetarikoek. Lehen urtean, 1959ean, hauek agertzen dira: Deunoro, Eusebio Erkiaga, Dirauket (Juan Angel Etxebarria), Arteaga, Lasplur, Gurbindo, Larreategi, Joakin Aldabe, Aurraltz, Luis Mari Muxika, Zugasti, A. Fidel, G. Materola, G. Aresti, Iratzeder, Fernando Artola "Bordari", Otsalar (Juan San Martin), Uribe, J. Kerexeta, Juan J. Lete, Balendin Enbeita, Etxeberria, Peli Marklegi, Igotz (Aita Santi), Ondarzubí (A. Zubikarai), Ayalde (Antonio Valverde), Abeletxe, Arrugain, etab., baita olerkari atzerritarren itzulpenak ere (G. Mistral, Shelley, Horati, Tagore, Bergili, Pasternak, Machado, Walt Whitman, F. Garcia Lorca,...)

Aita Santik berak azaldu zituen hasieran aldizkariaren galak: "1. Olerkiak, bai jatorrak, bai alboko izkuntzetatik biurtuak. 2. Itzulpenak, itz lau, poema, balada, epopei ta abar. 3. gure olerkari nai bertsolarien biziltz-xeetasunak; bai ta onen olerki-azterketa edo kritika be".

Benetan *Oleri* aldizkariak euskal literaturan arrakasta handia izan zuen, eta olerki mundua asko suspertu eta zabaldu zuen. Baina *Oleri* batez ere 60eko hamarkadako da, nahiz eta 1959. urtean sortua izan.

2. Liburugintzan (*Milla euskal-olerki eder*)

Aita Santik 50eko hamarkadan hiru liburu argitaratu zituen: bi 1956an: Aita Plok eta biek, Gasteizen, 544 orrialdeko liburu erlijioso atera zuten: *Goiz-zale*. Eta urte berean Felipe Arrese Beltiaren *Olerkiak*, 688 orrialdeko liburua. Baina haren beste liburu bat, 1954koa, izan zen benetan eragin aparta izan zuena euskal literaturan:

Aita Santik, beste batzuen laguntzaz, batez ere Aita Lon Arteaga karmeldarraren laguntzaz, bere lehenengo lan handia argitaratu zuen: *Milla euskal-olerki eder, aldiz-urren aukeratuta*. Larrea-Amorebieta, 1954, 1199 or. Euskal literaturaren historia osoko eta Euskal

(36) *Ibid.*, 155. or. (1959-XII-31).

(37) A. Santik berak argitaratu zituen Iritzi batzuk *Oleri* aldizkariaren lehen zenbakian (1959, 57-63).

Herri osoko olerki antologiarik handiena burutu zuen. Asieran Orixeren orrialde bil agertzen dira (7-8or.); sarrera (*Ataria*) luzea A. Santik berak idatzi zuen: (9-30 or.: 1. *Euskal-olerkia zer dan*. 2. *Euskal-olerkiaren edesti apur bat*)... Hauxe izan da euskararen historian arrakastarik handienetarikoa izan duen liburua.

Liburuaren sorrera:

1953ko udan, Eusebio Erkiagaren eskutitz batean agertzen da Aita Santi olerkiak biltzen ari zelako albistea. Erkiagari harako olerkiak eskatu zizkion, baina honek ez zuen esku artean une hartan, egina zuen sorta galdu zuelako³⁸.

lokIn Zaltegik ere izan zuen A. Santiren asmoen berri eta Guatemalatik erantzun zion: "Lengoan, Batiz'tar Bingen Aitak – gure lankide bikain dugu- zure berri eman zenidan. Inolako idatzi sendoa antolatzen ari omen zera: Milla euskal olerki onenak eta len-bai-len argitaratzekotan omen zaude. Gora zu! Lan ori bearrezkoenik dugu gure olerkari berartsuen argi bete tinkatzeko: or agertuko dituzu, noski, gure olerkari dirdaitsua, itzetan eder eta egiñetan ederragoa: talde ederra, benetan". Eta jarraian aholku batzuk ere ematen dizkio, lan hori agertzeko erari dagozkionak: "Olerkarien atarian bakoitzaren bizitz-xeetasunak ezarriko ba'zenitu, obe: bakoitzaren izen osoa, gezur-izena, noiz eta nora yaloa dan, ikasi ala ez-ikasia dan, non ikasia, nun argitarazten zitun olerkiak (izparringi, aldizkaria, t. a.), olerki-idaztirik argitarazi ote zun, noiz ta non il zan eta iritzi laburra"³⁹. Aita Santik, ez dakigu lana aurrez egina zuela ala ez, baina argi dago Zaltegik esandakoaren antzera egin zuela argitalpena.

Azaroan Orixek Zaragozatik erantzuten die A. Santiren asmo eta eskariei: "'Milla euskal-olerki onenak'. *Bota, bota laungoikuak emongo dota*. Gastelarrak dioeña: 'Pobres, pero hidalgos'. Egizu gura dozuna nire neurtitz orrekin. Neuk aukeratutea ez deritxot ondo"⁴⁰. Ustez A. Santik izenburu hori jartzeko asmoa zuen: "Milla euskal-olerki onenak"⁴¹, baina Orixek esan zion *onenak* baino *bikain* jartzea

(38) *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 15. or. (1953-VII-21).

(39) *Ibd.*, 18. or. (1953-VII-26).

(40) *Ibd.*, 23. or. (1953-XI-10).

egokiago zela⁴². Aita Santik jaramon egin zion, eta eder jarri zuen, balna ez bikain.

Eta lan handia laster agertzeko zela, Luis Villasantek "irrikitzen" zegoela dio lana euskuetan hartzeko⁴³. Gabirel Manterolak A. Santiren lan handiaren asmoa edertzat hartzen du⁴⁴, eta Jose Agerrek txalogarritzat⁴⁵. Ez dakit A. Santiri berandu iritsi zitzaizkion Jagoba Kerexetaren aholkuak: ongi eta apain irten dadila liburua, neurri txikian, orri mehean, larruzko azalez batzuk behintzat, "guztia ondo eta dotore"⁴⁶. Eta horrelaxe agertu zen, hain zuzen ere.

1954ko urrian lokin Zaltegik Guatemalatik A. Santiairen *Milla euskal-olerki eder* liburua sarreraren berri ematen du⁴⁷, balna ustez orduan argitaratu gabe zegoen. Oraindik azaroan Manuel Lekuonak bere datuak eskaintzen dizkio A. Santiri⁴⁸. Eta aste batzuk beranduago agertu zen itxaroten zen liburua.

Liburu honen laguntzaileak asko izan ziren... Eskutitzetan agertan den bezala, askok adore eman zioten A. Santiri lan handi hau egiten ari zela; A. Santik askori eskatu zizkien datu pertsonalak eta olerkiak⁴⁹, eta baita haiek ongi erantzun ere... Batzuek lan berezia

(41) *Ibd.*, 27. or. (1953-XII-12); 33. or. (1954-X-1954).

(42) *Ibd.*, 27. or. (1953-XII-12).

(43) *Ibd.*, 32. or. (1954-I-20).

(44) *Ibd.*, 36. or. (1954-VIII-27).

(45) *Ibd.*, 41. or. (1954-IX-24).

(46) *Ibd.*, 39. or. (1954-IX-16).

(47) *Ibd.*, 44. or. (1954-X-21).

(48) *Ibd.*, 46. or. (1954-XI-12).

(49) Morokoak lan batzuk egin zizkion, balna ez da hain argi agertzen, Santiren libururako ziren ala ez: "Zu luze-etsirik egongo zifian aspaldi, ez bidegabe; baiña nere aldetik ez det damu, Itxuraz nagi ibilia. Betarte luze ontan inor gutxik ezagutzen ditun bertso-pilla ederrak arkitu al izan ditut, eta ez dago esan bearrik zuk ere artuko dezun poza. Beste amar bat eguneko eginkizuna burutu ondoan, bear dan baimenez bertso-sail aundi ori kopiatzen ekingo diot J. I.; (kopiatzen eta utsak albait osatzen); eta datorren illaren azken alderako osasunez baldin banaiz, nundik edo andik egingo det alegiña zuregana joan ta erakusteko." (*Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*).

egin zuten euren olerkiak bilduz, idatziz eta bidaliz... Adibidez, Pierre Lafittek Iparraldeko olerkien paper asko eskaini zizkion... Baina batez ere A. Lon Arteaga izan zen, bai idazten, eta bai lan handiaren azken probak ikusten eta zuzentzen lan aparta egin zuena. Esanguratsua da A. Lonek A. Santiri idatzitakoa: "Ire (ta zegaitik ez **gure?**) olerki-xorta"...⁵⁰

Liburua agertu zenean:

Liburua agertu zenean asko harriturik gelditu ziren, liburu baten hain olerki eta olerkari ugari ikusiz, hain urte ilunak igaro ondoren, horrenbeste olerki zeudenik jakin gabe... Euskal literaturaz ari zirenak berehala ohartu ziren liburu honen garrantziaz.

Aita Santik eskutitz ugari jaso zituen zorionak emanez; holakoe-tan, sentimenduak eraginda, zorionak eman ohi dira eskutitzen bi-dez, baina kritikarik nekez.

Joseba Galarragak (O.F.M.) liburuaren agerpenegatik eskerrak emanez idatzi zion A. Santiri: "Zure *Milla euskal-olerki eder* orren orri artetik gabero zerbait osagarri edan ondoren..., orko ezti goxoz an-ma ondo ase ondoren, ikusi egin bear zenduke nere euskal-barruko borbor goxoa, esker bizi ori; ikusi, itza ta luma nagitua esateko motel diran ezkeru"⁵¹.

Jagoba Kerexeta pozez diotso: "Amalbako zorionak artu egizuz nire aldetik! Aldi luzea bear izango neuke idatzi onen eta zure ome-nez goraltzak egiteko; egi-egia esaten dautzut, ez azaleko egia, barru-barruko egi biribilla baiño. Bear izan dau gure euzkarak olako olerti-txorta bat"⁵².

Bilbao, 1974, 416. or. (1954-VI?-25). Aste batzuk lehenago Aita Lon Mokoroarekin izan zen hiru bat orduz eukal galei buruz hitz egiten, eta A. Santik atera behar zuen liburuari buruz ere bai (ik. *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 35. or. (1954-VI-6).

(50) *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*. Bilbao, 1974, 35. or. (1954-VI-6).

(51) *Ibd.*, 48. or. (1956-II-12).

(52) *Ibd.*, 50. or. (1955-II-25).

lokín Zaitegik hau idazten dio: "Goitik beraño irakurria dizut. Inolako lan bikaiña burutu duzu. Norik uste zezakean gure olerkarien oparotasuna ta etorria orren betea zanik? Gure ele-ederra aul eta errena dala dioten irizleei, ezezko biribilla eman diezu idazti eder orren bidez. Txalo ta txalo zuri, olerkari bikain orri!"⁵³ Eta beste olerkari batek, K. Jauregik pozarren esaten dio: "Lan bikaiña egin dezu benetan euskal literaturaren alde. Zorionez goruntz dijoakigu gure elertia"⁵⁴. Horrela idazten diote A. Santiri beste hauek ere, esker ona agertuz eta zorlonak emanez: Augustin Zubikarai⁵⁵, A. M. Labaien⁵⁶, Balendin Aurre⁵⁷, Norbert Tauer⁵⁸, Anal Balendin Berriotxhoa⁵⁹, Ioseba Agerre⁶⁰, etab.

Hainbat azalpen agertu ziren liburuari buruz, beste batzuen artean Luis Mitxelenarena⁶¹ eta P. Lafitterena⁶². Mitxelenaren iritziz, euskal literaturarako zerbitzu handia eskainiko zuen liburua zen; eta Lafitterentzat "liburu baliosa" honek askori irekiko zizkion euskal literaturako ateak.

A. Santik berak ere bere Oroi-txinpartak liburuan alpatzen ditu idatzi zuen olerki bilduma honetaz agertu ziren iritziak, egin ziren gorapenak eta erakutsi ziren akatsak⁶³.

Egia esan, askok aitortu izan dute liburu hau izan zela, garai hartan, beraiei euskal literatura munduan sartzen lagundu ziena.

(53) *Ibd.*, 59. or. (1956-VI-29).

(54) *Ibd.*, 61. or. (1956-VII-29).

(55) *Ibd.*, 53. or. (1955-II-24).

(56) *Ibd.*, 54. or. (1955-III-7).

(57) *Ibd.*, 56. or. (1955-V-17).

(58) *Ibd.*, 64. or. (1955-VIII-26).

(59) *Ibd.*, 69. or. (1955-XI-20).

(60) *Ibd.*, 73. or. (1955-XII-6).

(61) Boletín de la real sociedad vascongada de amigos del País 10 (1954) 387-388.

(62) Gure Herria 27 (1955) 148-151.

(63) Oroi-tximpartak. Larrea, 1988, 342-350.

3. Esanahi pertsonal eta soziala haren olerkigintzan eta olerki-bilduman

Bere *Milla-euskal-olerki eder* liburuaren eta *Olerki* aldizkariaren bidez, olerkiari buruzko mugimendu bat sortu zuela esan genezake; gero Olerki eguna ere sortuko zuen, urtero ospatzen zen eguna.

Haren lanari esker gizartearen olerkia hobeto ezagutua izan zen, eta batez ere historian zehar egindako olerkia begirunez onartua izan zen... Horrela giro egokia eta ekintza literariorako gogoia piztu ziren..., eta hau gauza handia zen, garai hartan euskara zapalduta zegoelako. *Milla euskal-olerki eder* literaturarako iturri bihurtu zen. Ordurarte ez zen ezagutzen halako tamainako argitalpenik, ezta hainbeste garal, hainbeste idazle eta estilo hartzen zituenik ere.

Baina Aita Santik ez zuen aski inoren olerkiak ezagutzera emanenez soilik; berak ere eder-sena sentitzen zuen, eta bazekien olerkiz jantzita bere bihotzondoa eta pentsamendua adierazten⁶⁴. Eta 50eko hamarkadan ekin zion olerkigintzari; garai honetan ez zuen olerki asko idatzi, baina etengabe ari zen aldizkarietan... la 30 olerki idatzi zituen, eta aurretik bes 136 idatzirik zeuzkan eta asko baita argitaratuak ere.

Olerkiak idatziz gain, olerkiari buruz ere asko idatzi zuen, beti ederraren bila, ederraren egia kolorez azaldu nahirik... J. M. Lekuona dio: "Gogoeta asko du olerkiak eta olerkiaz eginik. Teorizazio alderdi hau poesi aldizkariaren sustapenerako garatzen badigu ere, ezin ukatuzkoa dugu, Aita Santik denontzat landuriko ikerketa estetikoak, baduela zerikusl Onaindiaren poetika pertsonalarekin. Ikuspegi klasikoa eta idealdua dakar, baina, aldi berean, XX. mendeko pesigintzarekin lotua, post-sinbolisten hariko ekarria duela jakingarriena geure iduriko"⁶⁵.

Santi Onaindiaren 50. hamardako lanen eragina oraindik aztertzeko dago, eta ondo litzateke hutsune hori betetzea. Horrela hobeto

(64) Ik. Aita S. Onaindia, *Olerki guztien bilduma*. (Edizioaren prestatzaille: Julen Urkiza). Larrea-Zornotza, 1989, XXVI-315 or. (Juan Mari Lekuonak idatzi zuen sarrera: *Aita Santi Onaindiaren olerkigintza*, X-XXVI. or.).

(65) *Olerki guztien bilduma*. Larrea-Zornotza, 1989, XXVI. or.

ikusiko genuke 50. hamarkadako produkzio literarioak ondorengo hamarkadetan izan zuen eragina.

Amaitzeko 1954an agertutako A. Santiren olerkitxo bat ekarriko dut gogora:

Iturriak negar

Aldapa-sailetsean Iturri yaukala,
gaiñez lertzen dautsola pagoak Itzala.

Ene laguna ta ni bertan lotu gara,
uraren jauziari oldozkor begira.

- "Zergaitik, adiskide, negarrez itoa,
Iturritxo Ilrain onen jarioa?"

- "Ez, maite, ez dok ori biotz-min oia;
ori dok lizar-txori poztu-nal ulua".

- "Lizarrak pozteko ez bear ulu miñik;
txoriak barriz ba-dau txinta-jo ederrik".

- "Antz-asper gabeok, siñets niri, arren,
Jainko'ren aintzaz dozak barne-otoiz guren".

Lizar-osto artetik keiñu eguzkiak...
Negar-Itoin bizi, ak eta nik begiak⁶⁶.

(66) *Okerki guztien bilduma*. Larrea-Zornotza, 1989, 131. or.